

ირინა ნოზაძე
(საქართველო)

XX საუკუნის დისტოპიური რომანის სათავეებთან – ევგენი ზამიატინის „ჩვენ“

„ჩვენ – ღმერთისგან მოდის, ხოლო „მე“ – ეშმაკისგან“.
(ევგენი ზამიატინი „ჩვენ“)

XX საუკუნის რუსი მწერლის ევგენი ზამიატინის რომანი „ჩვენ“ სოციალური ფანტასტიკის ერთ-ერთ ქვეყანას – ანტიუტოპიას (დისტოპია) მიეკუთვნება. მისი ანტიუტოპიური რომანი წინ უსწრებს ოლდოს ჰაქსლისა და ჯორჯ ორუელის ანტიუტოპიებს. საგულისხმოა, რომ ჯორჯ ორუელი საკუთარ თავს ზამიატინის რომანის მემკვიდრედ თვლიდა. როგორც XX საუკუნის ფენტეზისა და სამეცნიერო ფანტასტიკის ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენელი, ამერიკელი მწერალი და ლიტერატურული კრიტიკოსი – ურსულა კრებერ ლე გუინი აღნიშნავს, ევგენი ზამიატინის რომანი „ჩვენ“ სამეცნიერო ფანტასტიკის საუკეთესო ნიმუშია, რაც კი ოდესმე შექმნილა.¹

მიუხედავად იმისა, რომ ზამიატინის „ჩვენ“ საბჭოთა ცენზურის წნეხის ქვეშ მოექცა, საზღვარგარეთული კრიტიკა მას დიდი ინტერესით შეხვდა. მშობლიურ ქვეყანაში კი პოლიტიკურ შეცდომად მიჩნეული რომანი მასობრივი კრიტიკის ქარცეცხლში მოექცა. „ჩვენ“ დაწერიდან მხოლოდ 70 წლის შემდეგ დაიბეჭდა რუსეთში. ამ ფონის გათვალისწინებით, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა რომანის პირველი ქართული თარგმანი (მთარგმნელი – ტატა ნიკოლაძე), რომელიც 2018 წელს გამოიცა. ფაქტობრივად, ევგ. ზამიატინი სწორედ ამ თარგმანით გაიცნო თანამედროვე ქართველმა მკითხველმა, რამაც ერთგვარი საფუძველი შექმნა აქამდე არც თუ ისე ფართოდ ცნობილი მწერლისა და მისი რომანის – „ჩვენ“ – ხელახლა აღმოჩენისა და შესწავლისთვის.

რომანი „ჩვენ“ მწერლის ინგლისიდან რევოლუციური განწყობით აღვსილ რუსეთში დაბრუნებიდან მალევე – 1920 წელს დაინერა (ზოგიერთი ცნობის მიხედვით, ტექსტზე მუშაობა 1921 წლამდე გაგრძელდა). საბჭოთა რუსეთის ცენზურის პირობებში რომანის სამშობლოში გამოქვეყნება შეუძლებელი შეიქნა, თუმცა მწერალი მას ლიტერატურულ სადამოებზე კითხულობდა მოსკოვსა და ლენინგრადში (სანქტ-პეტერბურგი). ამგვარად, ფართო ინტერესიდან გამომდინარე, „ჩვენ“ ხელნაწერის სახით გავრცელდა. ამასთან, რომანმა უცხოელ მკითხველ საზოგა-

¹ აღნიშნული სიტყვები დატანილია რომანის 1993 წლის გამოცემის გარეკანზე (Penguin Twentieth Century Classics).

დობათა ყურადღებაც მიიპყრო და ევგ. ზამიატინმა მის გამოქვეყნებასთან დაკავშირებით უამრავი შეთავაზება მიიღო.

ზამიატინის ადგილი ლიტერატურაში ისეთივე გაურკვეველი, ორგვარი ხასიათისა აღმოჩნდა, როგორც მისი ცხოვრების თითქმის ყველა დეტალი. ევროპაში რუსი იყო, რუსეთში ევროპელად მიიჩნევდნენ. რუსი კრიტიკოსები მასში ევროპელს ხედავდნენ, სტილისტს, რომელიც ღვარჭნილობისა და ექსცენტრულობისკენ მიისწრაფოდა, ევროპელი კრიტიკოსები კი მოიაზრებდნენ, როგორც ძირძველ რუს მწერალს, გოგოლის, დოსტოვესკისა და ლესკოვის ტრადიციების გამგრძელებელს, რუსული ზნე-ჩვეულებების გამომხატველს. ზამიატინი თვლიდა, რომ ადამიანის ბედნიერება რაიმე საქმისადმი გულწრფელ სამსახურში მდგომარეობს. 1905-1918 წლები სწორედ მსგავსი საქმის გამუდმებულ ძიებას მიუძღვნა. 1905-1906 წლებში ფიქრობდა, რომ ამგვარ საქმეს პოლიტიკურსა და პარტიულ აქტივობაში მიაგნებდა, მოგვიანებით საინჟინრო სფეროში, შემდგომ სამწერლობო მოღვაწეობაში, ასევე სიყვარულში, რომელსაც „შემოქმედების ერთ-ერთ ტიპად“ მიიჩნევდა (Богданова 2014: 27).

ზამიატინის თანახმად, მისი წერის სტილი შემდეგგვარად შეიძლება დახასიათდეს – წერის პროცესში ფორმა ერთგვარი საფუძველია, სიუჟეტები კი ერთმანეთს ემსგავსება. სტილიზაციისადმი ერთგულების კვალდაკვალ, იგი რემიზოვის მსგავსად, სამწერლობო ასპარეზზე ე. წ. „ორნამენტული“ პროზით გამოვიდა. ორნამენტული პროზა დროთა განმავლობაში ვერბალურ კუბიზმში გადაიზარდა – სამყარო გეომეტრიულ ფიგურებად იშლება, ადამიანს კი ანაცვლებს ჭანჭიკი, მეტსახელი, ერთფეროვნება. მსგავსი მიმართულების ფონზე აშკარად გამოიკვეთა მწერლის ზოგადი დამოკიდებულება ლიტერატურული გმირისადმი. მან თავის ლექციებზე არაერთხელ გაუსვა ხაზი იმ ფაქტს, რომ შექმნა მხატვრული სახე – ნიშნავს, მასზე შეყვარებული იყო.

ორგვარი საქმიანობა თუ ორი სახის გატაცება – გემთმშენებლობა და მწერლობა გარკვეული პერიოდის მანძილზე ერთმანეთთან სრულ თანხმობაში მოდიოდა. ზამიატინი თავის ორმაგ ცხოვრებას „ამფიბიურს“ უწოდებდა. ამფიბია წყალხმელეთა ცხოვრების ნირზეა გადასული. ზამიატინიც ორ სტიქიას შორის გახლდათ მოქცეული: მაგიდაზე ერთდროულად ეწყო, ერთი მხრივ, ხომალდის პროექტი, ხოლო მეორე მხრივ, – პირველი მოთხრობის ფურცლები: „აქედან მოყოლებული, ერთდროულად ბუნების ორ ელემენტს შორის ვცხოვრობ. თუმცაღა, ამფიბიებისგან ის განმასხვავებს, რომ ჩემთვის ყოველთვის უცხო იყო მიწამდე თავის დაკვრა და არასდროს მომრიდებია, მწერა ის, რაც ჭეშმარიტებად მიმაჩნდა. ამ „მავნე ჩვევისგან“ „განკურნების“ მიზნით, ცარისტულმა ხელისუფლებამ 1906 წელს, როგორც რევოლუციონერი, ციხეში დამამწყვდია; პეტერბურგის ამავე ციხეში 1922 წელსაც „გამომინერეს“ მკურნალობის ანალოგიური კურსი. მაგრამ, ვშიშობ, მე განუკურნებელი ერესით ვარ და-

ავადებული. ამ დაავადების ერთ-ერთი სიმპტომური გამოვლინებაა ჩემი რომანი „ჩვენ“ (თარგმანი და ხაზგასმა ჩემია – ი. ნ. Замятин 1988: 15-16).¹

ემიგრაციაში ზამიატინი აგრძელებდა თავის ორმაგ „ამფიბიურ“ ცხოვრებას. ის არ თვალთმაქცობდა, როდესაც ხელისუფლებისგან ნებართვა მხოლოდ დროებითი გამგზავრებისთვის ითხოვა. საზღვარგარეთ სამუდამოდ დარჩენას არც აპირებდა, არასდროს არაფერი დაუბეჭდავს იქაურ ემიგრანტულ გამოცემებში. რუსი ემიგრანტი მწერალი ნინა ბერბეროვა თავის ავტობიოგრაფიულ ნარკვევში “Курсив мой. Автобиография” (Берберова 2014) იხსენებდა: „ის არავის იცნობდა, საკუთარ თავს ემიგრანტად არ თვლიდა და იმ იმედით ცხოვრობდა, რომ როგორც კი შესაძლებლობა მიეცემოდა, სამშობლოს დაუბრუნდებოდა. მეექვსეა, რომ მას ბოლომდე სჯეროდა ასეთი შესაძლებლობის არსებობისა, თუმცა ფარ-ხმლის დაყრაც ამინებდა. მისი ოპტიმიზმი მოჩვენებითი იყო, როდესაც განაცხადა, რომ „აუცილებელია, მოიცადო“, „მშვიდად იყო“, რომ ზოგიერთი ცხოველი თუ მწერი ასეთ ტაქტიკას მიმართავს: არა ბრძოლა, არამედ დამალვა, რათა მოგვიანებით თავისუფლად განაგრძო ცხოვრება“.² შეიძლება ითქვას, მოლოდინის ტაქტიკამ ნაწილობრივ გაამართლა. „კარგი ქცევისათვის“ საბჭოთა ხელისუფლებამ თანდათან შეარბილა მწერლისადმი თავისი დამოკიდებულება.

თავის მხრივ, 1921 წელი მეტად რთული და წინააღმდეგობრივი ხასიათისა აღმოჩნდა. კონსტანტინე ფედინის³ თვალსაზრისით, ეს გახლდათ რევოლუციის ყველაზე გაურკვეველი წელი. სწორედ ამ დროს, ცენზორთა მიერ ზამიატინის სტატია „მეშინია“ (*Я Боюсь*) გააზრებულ იქნა, როგორც საბჭოთა ლიტერატურისადმი „მიძღვნილი“ რეკვიემი, რომელიც მომავლისადმი ღრმად პესიმისტური განწყობით გამოირჩეოდა. მწერალი სტატიაში წუხილს გამოთქვამს, რომ რევოლუციის წლებში სამწერლობო ასპარეზზე „დანინაურდნენ“ გაიძვერა, ანმყოს შემყურე მწერლები, რომელთაც სულ არ ანაღვლებდათ რა თემაზე დაწერდნენ, ოღონდაც ამ საქმეში ფული აეღოთ; დანარჩენი მწერლები კი გაჩუმებას ამჯობინებდნენ.

ზამიატინის თქმით, „რუსი მწერლები შიმშილს მიჩვეულნი იყვნენ. დუმილის მთავარი მიზეზი გაცილებით მძიმე, აუტანელი, დაუძლეველი იყო, ვიდრე უბრალო პური ან ქაღალდია. საქმე ისაა, რომ ჭეშმარიტი ლიტერატურა მხოლოდ მაშინ არსებობს, როდესაც მას ქმნიან არა დამჯერი და სანდო მოხელეები, არამედ, შეშლილები, განდევნილები, ერეტიკოსები, მეოცნებენი, მეამბოხენი და სკეპტიკოსები. თუკი მწერალს მოსთხოვენ, რომ იყოს ფრთხილი, ორთოდოქსულად კათოლიკური, დღევანდელი დღისთვის სასარგებლო, თუ ვერ შეეძლება, სვიფტის მსგავსად სიტყვით გაამათრახოს ყველა, ანატოლი ფრანსისკით ყველასა და ყველაფერზე

1 აქ და შემდგომ წერილებიდან/ემეუარებიდან მოხმობილი ციტატების თარგმანი უცხო ენებიდან ჩემია (ი. ნ.).

2 Нина Берберова, Курсив мой. Автобиография, 2014.

3 კონსტანტინე ფედინი (1892-1977) – საბჭოთა რუსი მწერალი და ჟურნალისტი.

გაიღიმოს, მაშინ ლიტერატურასთან კი არ გვექნება შეხება, არამედ, ქალაქთან, გაზეთებთან, რომელთაც დღეს ნაიკითხავენ, ხვალ კი მათში თიხის საპონს შეახვევენ“ (Замятин 1988: 255).

მწერლის საბოლოო დასკვნა შემაშფოთებლად ჟღერს: „ვშიშობ, ნამდვილი ლიტერატურა არ გვექნება, თუკი რუს დემოსს ისე შევხედავთ, როგორც ბავშვს, რომლის სათუთ ბუნებას საგულდაგულოდ უნდა მოვეფრთხილდეთ. ვშიშობ, ჭეშმარიტი ლიტერატურა არ გვექნება მანამ, სანამ არ განვიკურნებით ამ რაღაც გაურკვეველი ახალი კათოლიციზმისგან, რომელიც ძველზე არანაკლებ უფრო ხის ყოველგვარ ერეტიკული ხასიათის აზროვნებას. და თუ ეს დაავადება განუკურნებელია, ვშიშობ, რუსული ლიტერატურის მომავლის ძიება წარსულში მოგვინებს“ (Замятин 1988: 255).

ზამიატინმა აღნიშნულ სტატიამი გააკრიტიკა ლენინი და ძალაუფლების სათავეში მოსული კომუნისტები. მიუხედავად იმისა, რომ იგი წარსულში ბოლშევიკებს ემხრობოდა, მათ მაშინვე ჩამოშორდა, როდესაც ახლად ჩამოყალიბებულმა საბჭოთა კავშირმა ცენზურა შემოიღო. ზამიატინი მალე დარწმუნდა, რომ იმ დროის მოწინავე და ინოვაციურ ხელოვნებასთან წინააღმდეგობით, ლენინმა თავადვე უღალატა რევოლუციური ენერჯისთვის სასიცოცხლოდ აუცილებელ პრინციპებს და საკუთარი თავისგან ენტროპიისა და ფლეგმატურობის განსხეულებული ხატი შექმნა (შდრ. ერთიანი სახელმწიფოს შეუბრალებელი დიქტატორი – მწყალობელი რომანში „ჩვენ“) (Hutchings 1981-82: 88). როგორც ლიტერატურული დაჯგუფება „სერაპიონის ძმების“ წინამძღოლი, ზამიატინი მუდმივად უპირისპირდებოდა მსგავს კონფორმისტულ მოთხოვნებს და ეს უკანასკნელი თავის კრიტიკულ წერილებსა და მხატვრულ ნააზრევშიც არაერთგზის დაგმო. აი, რომანში „ჩვენ“ კი ერთიანი სახელმწიფოს პოეტები მწყალობლის მოთხოვნების მიმართ სრულიად ინერტულნი აღმოჩნდნენ.

ზამიატინი მკითხველს საშუალებას აძლევს თვალი გადაეწიოს რომანის მთავარი პერსონაჟის – D-503-ის ბედს, ბედს იმ პიროვნებისა, რომელიც შეეცადა წინააღმდეგობა გაენია სახელმწიფო სისტემისთვის. D-503 – მათემატიკოსი, ინჟინერი, კოსმოსურ ხომალდ „ინტეგრალის“ მშენებელი, ამავდროულად, რომანის ავტორად გვევლინება. სიუჟეტის სტრუქტურა – „ტექსტი ტექსტში“ – რომელიც რომანის ერთ-ერთი ძირითადი მარკერია, საფუძვლად ედება მისი შექმნისა და ავტორად ქცეული პერსონაჟის ღირებულებებისა და ინტერესების გაცნობიერების პროცესს. დღიურის ფორმა, ჩანაწერები რომანს აღსარებით ხასიათს სძენს. მთავარი გმირი, რომელიც არსებული სისტემის აპოლოგეტია, ცდილობს, მათემატიკური ფორმულებით დაამტკიცოს სიბრძნე იმ პრინციპებისა, რომელთა საფუძველზეც ერთიანი სახელმწიფო ჩამოყალიბდა.

მწერლის მიერ შესანიშნავადაა დემონსტრირებული ძალდატანებითი ბედნიერების ფილოსოფია. თავისუფლება, რომელიც ქრისტიანული მრწამსით, ადამიანისთვის უძვირფასესია, რომანში ბოძვად მოგვევლინა,

რასაც „ხელს უწყობს“ მწერლის მიერ ბიბლიური ალუზიების თავისუფალი ვარიაცია ირონიზების გზით: „ღიახ! ჩვენ დავეხმარეთ ღმერთს საბოლოოდ დაემარცხებინა ეშმაკი – ეს ხომ მან უბიძგა ადამიანებს, დაერღვიათ აკრძალვა და ეგემათ დამღუპველი თავისუფლება, ის – იქედნეა, გველი. ჩვენ კი – ბახ! – ჩექმით თავში და მზადაა! ისევ სამოთხე! და ისევ გულწრფელები, უმანკოები ვართ – ადამისა და ევასავით. არანაირი ბოძვა ამ სიკეთესა და ბოროტებაზე. ყველაფერი ძალიან უბრალოდ, სამოთხისებურად, ბავშვურად მარტივადაა“ (ზამიატინი 2018: 69-70). რომანში ბიბლიური შეცოდება საბოლოო ქაოსამდე არ დადის და სამოთხისეული კოსმოსის თანამედროვე ვარიანტი რესტავრირებულია. თუმცა, ზამიატინისეული სატირის „წყალობით“ სტრიქონებს შორის ნათლად იკითხება, რომ „რესტავრირებული კოსმოსი“ მაინც ტრაგიკული ხასიათისაა, რამდენადაც კოსმოსი, რომლის შენარჩუნებისთვის ძალ-ღონეს არ ზოგავს ერთიანი სახელმწიფო, თავისი არსით ბუტაფორიულია და ამდენად, ცოდვაგამოსყიდული ადამი – II-503 კვლავ არარას უბრუნდება, ამ უკანასკნელს კი თავისუფლებასთან არაფერი აქვს საერთო.

საგულისხმოა, რომ ერთიანი სახელმწიფოს ფილოსოფია პიროვნულობის შეზღუდვისა და დევალვაციისკენ არის მიმართული, რაც ძალმომრეობითი დიქტატურის გამოყენებით მიიღწევა. დეჰუმანიზაცია ბედნიერების ილუზიას ქმნის, რის საფუძველზეც მოსახლეობას ბრმად სწამს, რომ მწყალობელი მას ნამდვილ მესიად მოეგვინა. ნორმალური ადამიანების უსახურ ნომრებად გადაქცევას შედეგად განსხვავებული აზრის არარსებობა და მუდმივად მეთვალყურეობის ქვეშ ყოფნა მოჰყვება. სხვისი მისამართით თითის გაშვერა და დასმენა კი მსხვერპლშენიერების ერთ-ერთი უმაღლესი ფორმაა. ამასთან, აღნიშნულ ფონზე ნებისმიერს ეძლევა შესაძლებლობა, ერთიანი სახელმწიფოს „მშვენიერებისა“ და „სიდიადის“ აღსანერად შეადგინოს ტრაქტატი ან შექმნას პოემა. ადამიანი ნინასნარ შემუშავებული შაბლონისა და სტანდარტის ნაწილი ხდება. პიროვნულობის გამომხატველი თვისებების გამოვლენა დანაშაულად ითვლება, რადგან ინდივიდუალურობა – „გალიზიანებული თვალი, დაჩირქებული თითი, მტკივანი კბილი“.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ზამიატინი ანტიუტოპიის ჟანრის ფუძემდებლად გვევლინება, ისევე, როგორც თომას მორი (1478-1535) უტოპიის ჟანრისა. თუმცა, აღნიშნულში ერთგვარ უზუსტობას ვაწყდებით, თომას მორის სახელს მხოლოდ ტერმინი „უტოპია“ უკავშირდება. საკუთრივ უტოპიები მასზე გაცილებით ადრე არსებობდა; საკმარისია დავასახელოთ პლატონის „სახელმწიფო“. მსგავსად, ანტიუტოპიური ელემენტები შეიძლება დავძებნოთ ზამიატინამდეც – ჯონათან სვიფტის, ჟიულ ვერნისა და ჰერბერტ უელსის შემოქმედებაში, რომ აღარაფერი ვთქვათ ჯეკ ლონდონის დისტოპიურ რომანზე „რკინის ქუსლი“ (*Iron Heel*). და მაინც, ზამიატინმა შესაშური გულმოდ-

გინებით შექმნა XX საუკუნის პირველი სტრუქტურულად გამართული მოდელი ახალი, მაგრამ არაც და არამც, ჰარმონიული სამყაროსი.

როგორც ოლდოს ჰაქსლი, ისე ჯორჯ ორუელი, სწორედ აღნიშნულ მოდელს ეყრდნობოდნენ (თუმცა, ჰაქსლი არ აღიარებდა, რომ გაეცნო ზამიატინის რომანს, განსხვავებით ორუელისგან, რომელმაც „ჩვენ“ არათუ ნაიკითხა, არამედ, მისი რეცენზიაც დაწერა). ცალსახაა, რომ ორუელმა ზამიატინისგან ისესხა არა მხოლოდ სიუჟეტი და მთავარი მოქმედი გმირები, არამედ, მათ მიერ აღწერილი საზოგადოების მრავალი მახასიათებელი: „ის, რაც პირველ რიგში იქცევა ჩვენს ყურადღებას რომანის „ჩვენ“ კითხვისას, – წერდა ჯორჯ ორუელი 1946 წელს, – არის ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტი: ოლდოს ჰაქსლის რომანი „საოცარი ახალი სამყარო“ სწორედ ზამიატინის რომანის გავლენას განიცდის“ (Orwell 1968: 72).

ანალოგიური აზრი გამოთქვა ამერიკელმა მწერალმა, დრამატურგმა და ესეისტმა კურტ ვონეგუტმა, რომელმაც ჟურნალ „Playboy“-სთან ინტერვიუში თავის „მექანიკურ ფორტეპიანოზე“ (*Player Piano*) საუბრისას, აღნიშნა, რომ მისი რომანი ვალშია ზამიატინის რომანთან: „მე უდარდელად „ავაცალე“ ფაბულა „საოცარ ახალ სამყაროს“, რომლის ფაბულაც ასეთივე უდარდელობით „ააცალეს“ ევგენი ზამიატინის რომანს – „ჩვენ“ (Allen 1999: 93).

ჯორჯ ორუელი საკუთარ თავს ყოველგვარი ორჭოფობის გარეშე თვლიდა ზამიატინის რომანის „ჩვენ“ მემკვიდრედ, ზუსტად გააცნობიერა რა მისი ორიგინალურობის არსი რომანის მოკლე, მაგრამ სწორად აქცენტირებული რეცენზიის დასკვნაში: „1906 წელს ცარისტულმა მმართველობამ ზამიატინი დააპატიმრა, 1922 წელს იგივე ბედი იწვნია ბოლშევიკების ხელით. ამ დროისთვის მწერალს არ ჰქონდა არანაირი საბაბი, აღფრთოვანებულიყო არსებული პოლიტიკური რეჟიმით, ამასთან, საგულისხმოა, რომ მისი რომანი მხოლოდ იმპულსური სიბრაზის შედეგი არ ყოფილა. ესაა ერთგვარი გამოკვლევა „მანქანა-ჯინისა“, რომელიც ადამიანმა დაუფიქრებლად გამოუშვა ბოთლიდან, ახლა კი მის უკან დაბრუნებას ვეღარ ახერხებს“ (Orwell 1968: 75). ნაკლებ სავარაუდოა, რომ ორუელი ცნებაში „მანქანა“ მხოლოდ ტექნოლოგიის უკონტროლო განვითარების პროცესს გულისხმობდეს, რამეთუ „მანქანად“, ე. ი. უსულო და უკონტროლო საგნად, XX საუკუნეში საკუთრივ ადამიანთა ცივილიზაცია მოგვევლინა.

თავის რეცენზიაში ორუელმა ყურადღება გაამახვილა რომანის მხატვრულ ღირებულებასა და ტოტალიტარიზმის ირაციონალურობის წინასწარგანჭვრეტაზე. ზემოხსენებული სიტყვების დაწერიდან სამი წლის შემდეგ, მან გამოაქვეყნა ანტიუტოპიური რომანი „1984“, რომლის მთავარი პერსონაჟი, სახელად უინსტონი, მომავლის ქალაქში ცხოვრობს. „ჩვენ“ და „1984“ მრავალი მსგავსების დაძებნის საშუალებას გვაძლევს. როგორც D-503, ისე უინსტონი უძღურნი არიან, წინ აღუდგნენ სახელმწიფოს ფი-

ლოსოფიას. ორივე რომანში თავისუფლება გააზრებულია ბოროტებად და მოწესრიგებული ცხოვრების მტრად.

როდის შეიძლება ორუელმა პირველად ზამიატინის შესახებ? ზამიატინის რომანისადმი მიძღვნილ რეცენზიაში ორუელი აღნიშნავს, რომ იგი გაეცნო რუსი პოეტის, ლიტერატურისმცოდნისა და კრიტიკოსის გლებ სტრუვეს ნაშრომს „საბჭოთა რუსეთის ლიტერატურის ოცდახუთი წელი“. 1944 წლის თებერვალში სტრუვესადმი მიწერილ წერილში ორუელი მას მადლობას უხდის წიგნის ეგზემპლარისთვის და აღნიშნავს: „ამ ნაშრომმა უკვე გამიღვივა ინტერესი ჩემთვის აქამდე უცნობი მწერლის – ზამიატინის რომანის მიმართ. მოხიბლული ვარ მისი წიგნით და ჩანაწერებსაც ვაკეთებ, ადრე თუ გვიან კი, ნაწერმა შესაძლოა დღის სინათლეც იხილოს“ (Bowker 2003: 330). 1948 წლის 21 აპრილით დათარიღებულ წერილში კი ორუელი ახსენებს ზამიატინის სატირულ ნაწარმოებს „კუნძულელები“ და სტრუვეს სთხოვს, თუ შესაძლებელი იქნება, მწერლის მეუღლეს დააკავშიროს, რათა სხვა წიგნებზეც მოიპოვოს წვდომა. წერილიდან ამკარად იგრძნობა, ორუელი ღრმად დარწმუნებულია, რომ ინგლისელი გამომცემლები ზამიატინის შემოქმედების სხვა ნიმუშების დაბეჭდვითაც დაინტერესდებიან.

1945 წლის დასასრულს, როგორც იქნა, ორუელის ხელში აღმოჩნდა ზამიატინის „ჩვენ“, 1946 წლის იანვარში კი მან სოციალურ-დემოკრატიულ ჟურნალში „ტრიბუნა“ (*Tribune*) რომანის რეცენზია გამოაქვეყნა. ორუელს ყველაზე მეტად ზამიატინის რომანსა და ოლდოს ჰაქსლის „საოცარ, ახალ სამყაროს“ შორის მსგავსება აოცებდა: „ორივე წიგნი წარმოგვიდგენს პირველყოფილი, ადამიანური სულის ამბოხებას, რომელიც მიმართულია რაციონალური, მექანიზებული, უმტკივნეულო სამყაროს წინააღმდეგ [...] და უხეშად რომ ვთქვათ, ორივე რომანში ერთმანეთის მსგავსი საზოგადოებაა დახატული, თუმცა ჰაქსლისთან პოლიტიკური ცნობიერების საკითხი ნაკლებად ხელშესახებია და მწერალი უმეტესად ბიოლოგიისა და ფსიქოლოგიის თანამედროვე თეორიების გავლენას განიცდის“ (Orwell 1968: 72). ამდენად, ორუელმა შენიშნა, რომ ზამიატინთან საგრძნობია პოლიტიკური ხედვა, რასაც ჰაქსლის რომანი მოისაკლისებს. ორუელი მანამდეც მიუთითებდა, რომ ჰაქსლი სათანადოდ ვერ ერკვეოდა მმართველი ელიტის მსოფლალქმამი: „თქვენ ვერსად ნახავთ ძალაუფლების შიმშილს, სადიზმს ან რაიმე სახის სისასტიკეს. ძალაუფლების მწვერვალზე მყოფთ არ აქვთ დამაჯერებელი მოტივი, თუ რატომ სურთ მსგავს პოზიციაზე ყოფნა და მიუხედავად იმისა, რომ ყველა, თავისებური გულუბრყვილო მიზეზით, თავს თავისუფლად თვლის, ცხოვრება იმდენად უშინაარსო ხდება, რთულია დარწმუნდე ასეთი საზოგადოების ჭეშმარიტად არსებობის შესაძლებლობაში“ (Orwell 1968: 73).

ჰაქსლის მიხედვით, ჰერბერტ უელსის „ადამიანები, როგორც ღმერთების“ ნაკითხვამ მასში ცინიკური ანტიიდეალიზმისკენ მიმართული

აკვიატებად ქცეული რეაქცია გამოიწვია. ამდენად, მანამ, სანამ წიგნის კითხვას დაასრულებდა, უკვე გადანყვეტილი ჰქონდა უელსისეული ყველაზე ოპტიმისტური უტოპიების შეუბრალებელი პაროდირება. თუმცა, როდესაც ნეგატიური არარსებობის შექმნის პრობლემის პირისპირ აღმოჩნდა, აღმოაჩინა საკითხი, რომელიც თავისი ლიტერატურული და ფსიქოლოგიური შესაძლებლობებით განსაცვიფრებლად ფართო გასაქანს აძლევდა. ამდენად, „ადამიანები, როგორც ღმერთები“ სულ გადაავიწყდა და მთელი შემართებითა და სერიოზულობით მიმართა ყურადღება წიგნის დანერისკენ, რომელიც მოგვიანებით ცნობილი გახდა, როგორც „საოცარი, ახალი სამყარო“ (Keiper 2007). რადგან ჰაქსლიმ მიზანმიმართულად გადანიყვეტა, ღვარძლიანი სატირის საგნად ექცია ჰერბერტ უელსის უტოპიური იდეები, მაშინ ჩნდება შეკითხვა: სად უნდა ვეძებოთ საკუთრივ მის დისტოპიურ იდეათა საფუძვლები?

ზამიატინი აღნიშნულ საკითხს ფრედერიკ ლეფვერთან¹ ინტერვიუში დიდსულოვნად პასუხობს: „პიერ დრიე ლა როშელიმ² ამ რამდენიმე დღის წინ მიაბო, რომ შეხვედრისას ჰაქსლისთვის უკითხავს, იცნობდა თუ არა ჩემს რომანს. დამთხვევა, რასაკვირველია, შემთხვევითი აღმოჩნდა. თუმცა, ამგვარი დამთხვევა იმაზე მიანიშნებს, რომ მსგავსი იდეები ჩვენ გარშემო მიმოფანტული, იმ ავისმომასწავებელ ჰაერში, რომელსაც ჩვენ ვსუნთქავთ“ (Замятин 1988: 16).

როგორც ცნობილია, ევგ. ზამიატინის მიერ რომანში აღნიშნული ცალკეული მოვლენა მომავალში ახდა, გარკვეული საკითხისადმი მწერლის დამოკიდებულება კი დღესაც იქცევს ყურადღებას და აქტუალობას არ კარგავს. მიუხედავად იმისა, რომ გარკვეული პერიოდის მანძილზე რომანს ერთგვარად ჩრდილში მოუნია ყოფნა, დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ XX საუკუნის ანტიუტოპიური რომანის ორგანიზებული მოდელი პირველად სწორედ ევგენი ზამიატინმა შემოგვთავაზა. თანამედროვე ლიტერატურისმცოდნეობაში ეჭვგარეშეა ის ფაქტი, რომ XX საუკუნეში რომანის „ჩვენ“ გამოჩენამ ბიძგი მისცა ახალი ჟანრის – ანტიუტოპიური რომანის დამკვიდრების პროცესს.

დამონშებანი:

- Allen, W. R. *Conversations with Kurt Vonnegut*. University Press of Mississippi. Jackson: 1999.
- Berberova, Nina. *Kursiv moj. Avtobiografiya*. Memuary russkogo zarubezh'ya. Redaktsiya Eleny Shubinoj. 2014 (Берберова, Нина. Курсив мой. Автобиография. Мемуары русского зарубежья. Редакция Елены Шубиной. 2014).
- Bogdanova O. V. *Ye. I. Zamyatin: Pro Et Contra*. Lichnost' i Tvorchestvo Evgeniya Zamyatina v otsenke otechestvennykh I zarubezhnykh issledovatelej. Antologiya. Sankt-Peterburg: 2014 (Богданова, О.В. Е.И. Замятин: Pro Et Contra. Личность и творчество Евгения Замятина в

¹ ფრედერიკ ლეფვერი (1889-1949) – ფრანგი მწერალი, ლიტერატურის კრიტიკოსი, ლიტერატურული გაზეთის *Les Nouvelles Littéraires* რედაქტორი.

² პიერ დრიე ლა როშელი (1893-1945) – ფრანგი მწერალი, ესეისტი.

- оценке отечественных и зарубежных исследователей. Антология. Санкт-Петербург: 2014).
- Bowker, Gordon. *Inside George Orwell: A Biography*. Published by Palgrave Macmillan. New York: 2003.
- Hutchings, William. *Structure and Design in a Soviet Dystopia: H. G. Wells, Constructivism, and Yevgeny Zamyatin's "We"*. Journal of Modern Literature, 1981-1982. Vol. 9. No. 1. pp. 81-102. Indiana University Press. 1981-1982.
- Keiper, Caitrin. *Brave New World at 75. Reading Aldous Huxley's novel as its first readers did*. 2007. <https://www.thenewatlantis.com/publications/brave-new-world-at-75>
- Orwell, George. *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell. Volume IV. In Front of Your Nose 1945-1950*. pp. 72-75; 417-418. Seeker & Warburg. London: 1968.
- Stodola, Sarah. *We: The Novel That Inspired George Orwell's "1984"*. 2015. <https://www.mentalfloss.com/article/64492/we-novel-inspired-george-orwells-1984>
- Zamiat'ini, Evgeni. "Chven". Mtargmneli T'at'a Nik'oladze. Tbilisi: gamomtsemloba "ocho-p'int're", 2018 (ზამიატინი, ევგენი. „ჩვენ“. მთარგმნელი ტატა ნიკოლაძე. გამომცემლობა „ოჩოპინტრე“. 2018).
- Zamyatin, Yevgenij. *Sochineniya. Tom chetvertyj. Proza. Kinostsenarii. Lektsii. Retsenzii. Literaturnaya publitsistika. Stat'i na raznye temy*. str. 15-19; 252-255. A. Neimanis. Buchvertrieb und Verlag. Myunkhen: 1988 (Замятин, Евгений. Сочинения. том четвертый. Проза. Киносценарии. Лекции. Рецензии. Литературная публицистика. Статьи на разные темы. стр. 15-19; 252-255. А. Neimanis. Buchvertrieb und Verlag. Мюнхен: 1988).

Irina Nozadze
(Georgia)

At the Origins of the 20th Century Dystopian Novel – Yevgeny Zamyatin's "We"

Summary

Keywords: Zamyatin, Dystopia, Novel, Soviet Censorship, Orwell.

The 20th century prominent Russian writer Yevgeny Zamyatin's novel "We" belongs to one of the subgenres of social fiction – Dystopia. His dystopian novel precedes the dystopias of Aldous Huxley and George Orwell. It is significant that George Orwell considered himself as the successor of Zamyatin's novel. As one of the best representatives of the genre of fantasy and science fiction of the 20th century, American writer and literary critic Ursula Kreber Le Guin notes, Yevgeny Zamyatin's novel "We" is the greatest science fiction novel that had yet been written.¹

Although Zamyatin's "We" came under the pressure of Soviet censorship, it was met with great interest by foreign critics. In his native country, the novel, which

¹ These words appear on the cover of the 1993 edition of the novel (Penguin Twentieth Century Classics).

was considered as a political mistake, came under fire of mass criticism. “We” was published in Russia only 70 years after it was written. Considering this background, the first Georgian translation of the novel (translator – Tata Nikoladze), which was published in 2018, is of particular importance. In fact, one way or another, it was through this translation that modern Georgian readers got to know with Zamyatin, which created a kind of basis for the rediscovery and study of the not so widely known writer and his novel – “We”.

The novel “We” was written in 1920 – shortly after the writer’s return from England to Russia which was filled with a revolutionary atmosphere (according to some reports, the work on the text continued until 1921). Due to the censorship of Soviet Russia, it was impossible to publish the novel in his homeland, although the writer was reading it at literary evenings in Moscow and Leningrad (Saint Petersburg). Thus, due to wide interest, “We” was distributed as a manuscript. In addition, the novel attracted the attention of foreign readers and Zamyatin received numerous offers to publish it.

The structure of the story – “text within the text” – which is one of the main markers of the novel, is the basis of the process of its creation and realization of the values and interests of the character who has become an author. The form of a diary, the notes add a confessional character to the novel. The main character, who is an apologist for the existing system, tries to use mathematical formulas to prove the wisdom of the principles on the basis of which the One State was formed. The philosophy of forced happiness is perfectly demonstrated by the writer. Freedom, which according to Christian belief is most precious to a man, was shown to us as delusion in the novel, which is “facilitated” by the writer’s free variation of biblical allusions through irony.

George Orwell unequivocally considered himself as the successor of Zamyatin’s novel “We”, he precisely understood the essence of his originality in the conclusion of a short but accurate review of the novel. In 1906 the Tsarist government imprisoned Zamyatin, in 1922 he suffered the same fate at the hands of the Bolsheviks. By this time, the writer had no excuse to admire the existing political regime, and it is important to note that his novel was not just the result of impulsive anger: *“It is in effect a study of the Machine, the genie that man has thoughtlessly let out of its bottle and cannot put back again”* (Orwell 1968: 75). It is unlikely that Orwell meant only the process of uncontrolled development of technology in the concept of “machine”, because “machine”, that is, in the 20th century, the human civilization itself was presented to us as an inanimate and uncontrollable object.

At the end of 1945 Zamyatin’s “We” finally ended up in Orwell’s hands and in January 1946 he published a review of the novel in the social-democratic magazine “Tribune”. Orwell was most struck by the similarities between Zamyatin’s “We” and Aldous Huxley’s “Brave New World”: *“Both books deal with the rebellion of the primitive human spirit against a rationalised, mechanised, painless world [...] The*

atmosphere of the two books is similar, and it is roughly speaking the same kind of society that is being described, though Huxley's book shows less political awareness and is more influenced by recent biological and psychological theories” (Orwell 1968: 72).

Both George Orwell and Aldous Huxley relied on Zamyatin's model of the novel (although Huxley did not admit having read Zamyatin's novel, unlike Orwell, who not only read “We”, but also wrote a review of it). It is clear that Orwell borrowed from Zamyatin not only the plot and main characters, but also many characteristics of the society he describes. American writer, playwright and essayist Kurt Vonnegut, talking in an interview with “Playboy” magazine about his “Player Piano”, has noted that he *“cheerfully ripped off the plot of “Brave New World”, whose plot had been cheerfully ripped off from Yevgeny Zamyatin's “We” (Allen 1999: 93).*

According to Huxley, reading of H. G. Wells's “Men like Gods” caused in him a reaction that turned into a directed obsession, leading to a cynical anti-idealism. Thus, before he had finished reading the book, he had already decided to make an unforgiving parody of the most optimistic utopias of Wells.

Since Huxley deliberately decided to satirize the utopian ideas of Wells, the question arises: where should we look for the foundations of his own dystopian ideas? Zamyatin generously answers this question in an interview with Frédéric Lefebvre: *“Pierre Drie La Rochelle told me a few days ago that during the meeting he asked Huxley if he was familiar with my novel. The coincidence, of course, turned out to be accidental. However, such a coincidence suggests that similar ideas are scattered around us, in the ominous air we breathe” (Замятин 1988: 16).*

As it's known, particular events mentioned by Zamyatin in the novel came true in the future and the writer's position towards certain issues attracts attention even today and does not lose its relevance. Although the novel had to remain in the shadows for some time, we can say for sure that the organized model of the 20th century dystopian novel was first proposed by Yevgeny Zamyatin. In modern literature, there is no doubt that the appearance of the novel “We” in the 20th century gave impetus to the process of establishing a new genre – dystopian novel.